

ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΚΩΡΩΝ

ΡΩΜΗ¹

Μετὰ τὰ βιβλία ἤλθεν ἡ σειρά τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης τῆς παλαιᾶς. Οὐδεμία χώρα κατεῖχε τόσα ὅσα ἡ Ῥώμη. Τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα εἶχον προσκομισθῇ πανταχόθεν ὅτε ἐκεῖνη ἦτο δέσποινα τοῦ κόσμου. Κατὰ τοὺς βαρβαρικοὺς χρόνους εἶχον ἐπικαλυφθῇ ὑπὸ τῶν ἐρειπίων τῶν οἰκιῶν ἢ τῶν ναῶν, ὧν αὐτὰ εἶχον ὑπάρξει τὸ κόσμημα. Ἦρκει νὰ γίνωσιν μικραὶ τινες ἀναζητήσεις διὰ νὰ ἀνευρεθῶσιν, ἀλλ' ἐπροτίμησαν τότε οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ τὰ ἀναζητήσωσι παρὰ τότε μόνον, ὅτε ἤθελον εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ τὰ καταλαμβάνωσι. Διὰ τοῦτο μόνον ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἐξήχθησαν ἀπὸ τοῦ βήθους τῆς γῆς τὰ ὡραῖα ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐξαφανισθῇ πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν. Ὁ Ἰούλιος ὁ δεῦτερος μετεκόμισεν εἰς τὸ παλάτιον τῶν παπῶν τὸν Ἀπόλλωνα, ὅστις ἔπειτα ἐποθετήθη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βελθεδέρε, ἐκεῖ δὲ ἰδρῦθη ἔπειτα καὶ ὁ ἐν ταῖς Θέρμαις τοῦ Τίτου ἀνευρεθεὶς Λαοκόων καὶ μετ' αὐτόν ἡ Ἀριάδνη. Οὕτω λοιπὸν ἤρχισαν νὰ σχηματίζονται αἱ θαυμασταὶ ἐκεῖναι συλλογαὶ τοῦ Βατικανοῦ, τοῦ Καπιτωλίου, τοῦ Λατερανοῦ, αἵτινες εἶναι ἀνυπερβλητοὶ καθ' ὅλον τὸν κόσμον. Ἐχομεν ἐκεῖ τὴν παλαιὰν τέχνην ὁλόκληρον, ὅχι μόνον τὴν τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα ἐκπροσωποῦντα θαυμασίως τὴν τέχνην τὴν ἐλληνικὴν. Οἱ πλούσιοι Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν ὡς κυριωτάτην πολυτελείας ἐπιδείξιν τὴν ἀπόκτησιν τῶν πρωτοτύπων ἔργων ἢ τοῦλάχιστον καλῶν ἀντιτύπων τῶν κυριωτάτων ἀριστοτεχνημάτων τῶν ἐνδόξων καλλιτεχνῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἤξευρον νὰ κάμνωσι καλὴν ἐκλογὴν, διότι ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῶν κατοικιῶν τῶν ἀνευρέθη ὁ Μελέαγρος, ὁ Ἀθλητῆς τοῦ Λυσίππου, ὁ Σάτυρος τοῦ Πραξιτέλους, ἡ Πολιάς Ἀθηνᾶ, ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη, ὁ Μένανδρος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ

ὁ θνήσκων Γαλάτης τοῦ Περγᾶμηνου ἐργαστηρίου. Εἰς τὸν ζῆλον τῶν φιλοκάλων ἐκείνων ἀνδρῶν χρεωστοῦμεν τὸ ὅτι σήμερον ἐπισκεπτόμενοι τὰ μουσεῖα τῆς Ῥώμης λαμβάνομεν τόσον λαμπρὰν ἔννοιαν τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἔχει ἡ ἀπαράβλητος αὕτη πόλις καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα, νὰ παρέχῃ δηλαδὴ εἰς τοὺς εἰς αὐτὴν πορευομένους πολλῶν πλείονα τῶν ὅσων προσεδόκων νὰ ἴδωσιν, ὅπερ δὲν συμβαίνει συνήθως εἰς τοὺς περιηγητάς.

Τὰ παλαιὰ ἀριστουργήματα ἐνέπνευσαν καὶ ἄλλα νεώτερα, διὰ τοῦτο δὲ ἐκεῖνα μᾶς εἶναι ἔτι πολυτιμότερα. Ἐχρησίμευσαν δηλαδὴ ὡς ὑποδείγματα εἰς τοὺς τεχνίτας τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀκμὴ καὶ λαμπρότης τῆς Ἀναγεννήσεως συγκεντροῦται εἰς τρία ὀνόματα, τὰ μέγιστα τῆς μεγάλης ταύτης ἐποχῆς τὸν Βραμάντην, τὸν Μιχαήλ Ἀγγέλων καὶ τὸν Ῥαφαήλ. Οὐδεὶς ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιόδῳ τῆς ἱστορίας παρήγαγεν αὐτὴ ἡ Ῥώμη πολλοὺς ἐξόχους ἄνδρας. Ὅσοι τὴν ἐλάμπρυναν εἴτε ἐν τοῖς γράμμασιν εἴτε ἐν τῇ τέχνῃ, προήρχοντο ἐκ τῶν ἄλλων τῆς Ἰταλίας μερῶν, ἡ δὲ Ῥώμη τοὺς εἴλκυσε μόνον πρὸς ἑαυτὴν καὶ ὠφελήθη ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας τῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοὺς τὴν σφραγίδα τῆς. Διὰ τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ἡ Ῥώμη ἀνεκαινίσθη διὰ τρίτην φορὰν. Ἀν' ἡθέλωμεν λεπτομερῶς νὰ μελετήσωμεν τὰ ἔργα τῶν καὶ νὰ ἴδωμεν πάντα τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἔκτισαν ἢ ἐκόσμησαν, θὰ ἀπέβαινε πολὺ μακρὸς ὁ περίπατός μας, διότι πολλὰ παρήγαγον. Ἐπειδὴ δὲ φοβοῦμαι μήπως ἐκούρασιν τὸν ἀναγνώστην οἱ πολλοὶ δρόμοι, οὗς μετ' ἐμοῦ ἔκαμε, θὰ περιορισθῶ εἰς τὸ νὰ ὑποδείξω δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ὅ,τι νομίζω τὸ κάλλιστον ἔργον του, ὅ,τι δύναται νὰ δώσῃ τὴν τελειοτάτην ἔννοιαν τοῦ καλλιτεχνικοῦ του πνεύματος. Ἀν' θέλωμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸν Βραμάντην, πρέπει νὰ ἴδωμεν τὸ παλάτιον τῆς Καρκελλαρίας, τὸ κάλλιστον ἀναντιρρήτως τῆς Ῥώμης. Ὁ Ῥαφαήλ εὐρίσκεται ὁλόκληρος ἐν τῷ Βατικανῷ. Ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος ἐν τῇ Σιξτίνῃ καπέλλῃ. Πρὸ πάντων ὅμως πρέπει νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸν Ἅγιον Πέτρον, ὅστις ἐν Ῥώμῃ συνοψίζει τὴν Ἀναγέννησιν. Ἦκουσα πολλάκις νὰ λέγωσιν ὅτι ὁ Ἅγιος Πέτρος δὲν κάμνει τὴν δέουσαν ἐντύπωσιν εἰμὴ ἀφ' οὗ τις τὸν ἴδῃ ἐπὶ μακρὸν καὶ ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταλάβῃ τις οὔτε τὸ κάλλος οὔτε τὸ μεγαλεῖόν του. Ἐγὼ δὲ ὁμολογῶ μὲν ὅτι οὐδέποτε εἰσῆλθον εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον χωρὶς νὰ συγκινηθῶ, ἀλλὰ λέγω ὅτι ἡ πρώτη μάχιστα ἐπίσκεψις ἀρῆκεν εἰς ἐμὲ ζωηροτέρην ἀνάμνησιν, διότι εἶδον κατὰ πρῶτον τὸ σύνολον αὐτοῦ καὶ ἀκριβῶς τὸ σύνολον τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἶναι θαῦμα ἐξάσινον. Πρέπει τις ἐκ τοῦ πλησίον καὶ λεπτομερῶς νὰ παρατηρήσῃ τὰ πράγματα διὰ νὰ ἀντιληφθῇ καὶ νὰ διακρίνῃ τὰ μέτρια, τὰ ταπεινότερα, τὰ καλαισθητικὰ σφάλματα, ἀλλ' ὅταν δι' ἐνὸς βλέμματος περιλάβῃ τὸ σύνολον, αἱ ἀτέλειαι τῶν μερῶν ἐξαφανίζονται, τὸ δὲ ὅλον συγγέεται καὶ συναρμονιοῦται. Ἀντιθέτως λοιπὸν πρὸς τὰ συνήθως λεγόμενα ἔχω τὴν ἰδέαν ὅτι ἀμέσως συλ-

¹ Τέλος: Ἴδε σελ. 39.

λαμβάνει τις ζωηρότατον τὸ συναίσθημα τῆς ἀμετρίας τοῦ οἰκοδομήματος, ἀλλὰ τὰ μέρη τὴν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα ἀναλογίαν, ὥστε ἡ ἀμετρία ἐκείνη φαίνεται φυσικὴ καὶ δὲν ἐκπλήττει. Ἐλέγχθη

Ο ΠΑΠΑΣ ΛΕΩΝ Ο ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ὅτι τοῦτο εἶναι ἀρχιτεκτονικὸν σφάλμα τοῦ οἰκοδομήματος, ἐγὼ νομίζω ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι μέγιστον τῆς τέχνης κατόρθωμα. Ἐπίσης ἐλεγχθῇ ὅτι δὲν εἶναι πολὺ θρησκευτικὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἁγίου Πέτρου· ὁ Ἅγιος Πέτρος δὲν εἶναι ἐξ ἀπαντος ἐκ τῶν μυστηριωδῶν ἐκείνων προσευκτηρίων, τὰ ὅποια ἐπίτηδες γίνονται διὰ τὴν ἀπομόνωσιν τῆς προσευχῆς καὶ τῆς κατανύξεως, εἶναι κατασκευάσμα δόξης καὶ θριάμβου. Ἡ θρησκεία, ἥτις ἀνήγειρεν εἰς ἑαυτὴν τὸν πολυτελεῖ τοῦτον ναόν, τὸν ἐτοποθέτησεν ἐπίτηδες πλησίον εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς κοιτίδα, διὰ νὰ δύναται πᾶς τις εὐχερῶς νὰ ἀναμετρή τὰς προόδους, τὰς ὁποίας ἔκαμε. Τὸν ἐπλήρωσε πασῶν τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος αὐτῆς, μετὰ εὐαρεσκείας ἀνέπτυξεν ἐκεῖ καὶ ἐπέδειξεν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ καταστήσῃ ὑπερήφανον αὐτὴν τὴν ἰδίαν, συνεκάλεσε πᾶσας τὰς τέχνας διὰ νὰ ὑμνήσωσι τὴν νίκην τῆς. Διὰ πάντα χριστιανὸν ἔχοντα τὴν πίστιν ὅτι τὸ δόγμα του εἶναι προωρισμένον νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ, τὸ θέλημα εἶναι μέγα.

Ὅταν κατὰ τὰ ἰωβιλαία ἐκείνα τὰ ὁποία συνεκάλουν εἰς τὴν Ῥώμην πᾶσαν τὴν χριστιανοσύνην, ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου ἐκείνου οἰκοδομήματος, ὅπερ ἐχώρει χιλιάδας ἀνθρώπων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπηδόνος τῶν μαρμάρων καὶ τῆς μαρμαρυγῆς τῶν μωσαϊκῶν, μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἁγίων καὶ τῶν τάρων τῶν παπῶν, ἡγείρετο ὁ Ἄκρος Ἀρχιερεὺς διὰ νὰ εὐλογήσῃ τὰ πλήθη, τὰ ὁποία τὸν προσεκύνουν, φαντάζομαι ὅτι πολλοὶ θὰ ἐπίστευσαν ὅτι παρίστανται εἰς τὰς σκηνάς ἐκείνας τῆς ἐπου-

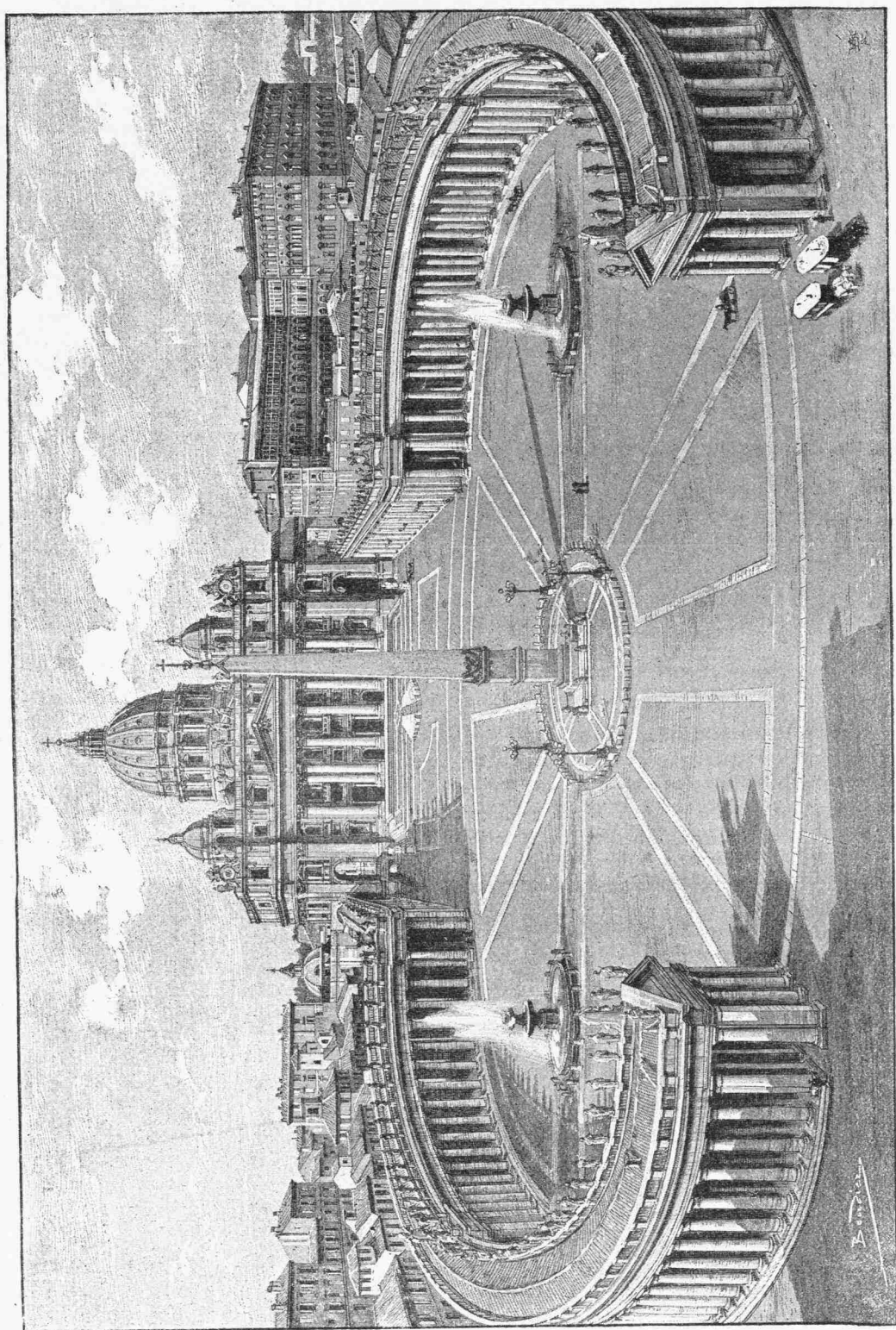
ρανίου Ἱερουσαλὴμ, ὡς προανήγγειλαν τὰ ἱερὰ Βιβλία, προσμένουσι δὲ αἱ εὐσεβεῖς καὶ πάσχουσαι ψυχαί, καθ' ὡς πάντες οἱ πιστοί, ὅσοι ἐδοκιμάσθησαν ἐν τῇ ζωῇ, διεσκηδασμένοι καθ' ὅλον τὸν κόσμον, θὰ συνενωθῶσιν ἐν τῇ χαρᾷ καὶ τῷ θριάμβῳ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας. Καὶ μήπως τοῦτο δὲν εἶναι μία ἀκόμη μορφή τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος;

Ἦθελον νὰ σταματήσω ἐδῶ. Ἐφθάσαμεν εἰς τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος. Εἶναι ἡ στιγμή, καθ' ἣν αἶφνης ἡ λαμπρότης τῆς Ἀναγεννήσεως ὠχρίθῃ. Ὁ Βραμάντης καὶ ὁ Ῥαφαὴλ ἀπέθανον, ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος θὰ ἀποθάνῃ καὶ αὐτός. Ὁ Ἅγιος Πέτρος περατοῦται ὅπωςδὴποτε ὑπὸ τὴν ἐπὶ τήρησιν μετρίων τεχνιτῶν, οἵτινες ἐνίοτε ἄλλοιοῦσι τὰ σχέδια τῶν μεγάλων προκατόχων των. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἐπαύριον τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἐφιλοτέχνησε τὸν Μωϋσῆν καὶ ἐξωγράφισεν ὁ Ῥαφαὴλ τὴν Μεταμόρφωσιν καὶ ἤδη ἤρχισεν ἡ παρακμὴ, ἀλλ' εἶναι παρακμὴ, ἥτις καὶ πνεῦμα ἔχει καὶ δραστηριότητα. Ἐργάζονται ἀκόμη πολὺ, ἂν καὶ ὄχι τόσο καλῶς. Οἱ πάπαι καὶ οἱ καρδινάλιοι ἔχουσιν ἀκόμη τὴν ἀγάπην ἐκείνην πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν, ἣν ἐκκληρονόμησαν παρὰ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Φιλοδοξοῦσι νὰ κτίζωσιν ἢ νὰ κοσμῶσιν ἐκκλησίας, ὡς οἱ μεγίσταινες τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τραϊανοῦ ἐφιλοδοξοῦν νὰ κτίζωσιν οἰκοδομήματα δημόσια. Κατὰ φυσικὸν λόγον αἱ ἐκκλησίαι αὗται εἶχον τὸν ἀρχιτεκτονικὸν ρυθμὸν τοῦ συρμού, ὁ δὲ ρυθμὸς οὗτος δὲν εἶναι καλός. Ὁ Gesù τοῦ Βινιόλη γίνεται εἰς τὸ ἐξῆς τὸ ὑπόδειγμα πάντων τῶν ἀρχιτεκτόνων. Ἀποφεύγουσι τὰ ἀπλᾶ διαγράμματα καὶ τὴν εὐθείαν γραμμὴν, ἐπιζητοῦσι τὸ γραφικόν, τὸ λαμπρόν, τὸ τεχνότροπον καὶ μεγαλότεχνον, φορτώνουσι τὰ κοσμήματα καὶ προσπαθοῦσι νὰ παρα-

Ο ΜΩΨΗΣ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΥ

γάγωσιν ἄλλοκότους ἐντυπώσεις. Ὁ δὲ τύπος τῆς ἀλλοκότου ταύτης περισσοτεχνίας ἀνευρίσκεται μάλιστα ἐν τῇ λεγομένῃ Κρήνῃ τοῦ Τρέβη, ἥτις ἔχει ἀληθῶς θεατρικὴν τὴν διακόσμησιν. Καὶ ὅμως τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καλλιτεχνικὰ μηχανήματα ἔχουσι

Ο ΑΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΣ

καὶ τὰ καλὰ των. Βλέπει τις ἐκεῖ εὐφυΐαν, παραγωγικὴν ἐπίνοιαν καὶ πολλὴν εὐχέρειαν ἐκτελέσεως. Ταῦτα πάντα παράγουσι σκηνογραφικὴν τινὰ ἐντύπωσιν, ἥτις ἐξηγεῖ διατί ἤρεσκον τόσον πολὺ εἰς τὴν ἐποχὴν των. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὰ καταδικάζῃ τις συλλήβδην, ὅπως συνήθως κάμνουσιν οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν θέλουσιν οὔτε ἐπιμελῶς νὰ τὰ ἰδῶσιν οὔτε νὰ τὰ ἐξετάσωσιν. Ἡ Ῥώμη εἶναι πλήρης μνημείων τῆς τοιαύτης τέχνης, ἂν δέ τις ἐκ τῶν προτέρων ἀποφασίσῃ νὰ μὴ τὰ ἰδῇ, θὰ χάσῃ πολλὴν καλλιτεχνικὴν τέρψιν. Πρέπει τούναντίον νὰ καταβάλωμεν τινὰ προσπάθειαν ὅπως τὰ ἐννοήσωμεν καὶ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ κατορθωθῇ τοῦτο. Ὡς πρὸς τὴν τέχνην ἡ Ῥώμη μᾶς διδάσκει νὰ εἰμεθὰ ἀνεκτικοί. Ἐν πόλει, ἥτις περιλαμβάνει μνημεῖα ὅχι μιᾶς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ δύο ἢ τριῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ὅπου τὰ μνημεῖα εἶναι τόσον ἀπ' ἀλλήλων διάφορα, ἂν καὶ πάντα ἀξιοθαύμαστα, πρέπει καὶ τὸ πνεῦμα νὰ ἔχῃ τις ἀπροκατάληπτον καὶ τὴν καλαισθησίαν εὐρεῖαν. Ἐπειτα πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀκόμη ὅτι ἡ τέχνη αὕτη τῆς παρακμῆς ἔχει καὶ ἱστορικὴν σημασίαν διότι ἐκπροσωπεῖ δύο αἰώνων Ῥωμαϊκὸν βίον, τὸν ὅποιον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναιρέσωμεν καὶ ὅστις μᾶς εἰσάγει εἰς μίαν κοινωνίαν λίαν κομψὴν καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπὶ-φύει ἀξίαν νὰ τὴν γνωρίσωμεν.

Ἰδοὺ λοιπὸν τί προτείνω νὰ γίνῃ διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ εὐρωμὲν τινὰ εὐχαρίστησιν ἐν τῇ θεᾷ τῶν διαστροφῶν ἀγαλμάτων τοῦ Βερνίνη καὶ νὰ ὑπομείνωμεν τὰς ἀλλοκότους προσόψεις τοῦ Βορρομίνη, ἔστω καὶ ἀφ' οὗ ἐθαυμάσαμεν τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως. Νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν κοινωνίαν, δι' ἣν τὰ μνημεῖα ταῦτα κατεσκευάσθησαν. Οἱ τεχνῖται ἐκεῖνοι εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐποχὴν των, ἡ ἐποχὴ των θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ τοὺς ἐννοήσωμεν. Ἐχομεν δὲ ἀκριβῶς, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐποχὴν ταύτην, τοῦλάχιστον περὶ τὰ τέλη της, ἐν ὠραιότατον βιβλίον, τὸ λεπτότατον, καθαπτικώτατον καὶ ἀληθέστατον ἐξ ὧσιν ἡ Ῥώμη ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς ἐπισκεφθέντας αὐτήν τὰς *Ἐπιστολάς* τοῦ προέδρου de Brosse.

Ὁ de Brosse ἦτο δικαστικὸς ἀνὴρ πολυμαθέστατος, λίαν ἐντρίβης περὶ τὴν λατινικὴν ἀρχαιότητα, διὰ τοῦτο δὲ ἀνῆκε καὶ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ πλὴν τούτων ἦτο καὶ εὐφυέστατος καὶ ἡγάπα μετὰ πάθους τὴν καλλιτεχνίαν, ἥς ἦτο ἄριστος γνώστης. Ἐχων λοιπὸν τοιαύτην καλαισθησίαν καὶ τόσας γνώσεις ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καί, ὥς ἦτο φυσικόν, ἐγοητεύθη ὑπ' αὐτῆς. Ἐν Ἰταλίᾳ διέτριψε περὶ τὸ ἐν ἔτος καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἀποκομίζων ἐκ τοῦ ταξιδίου του ζωερὸν θαυμασμὸν ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ θαυμασμὸν εἰλικρινῆ καὶ ἀπηλλαγμένον πάσης προκαταλήψεως. Σήμερον, ὅτε τόσαι περιγραφαὶ τῆς Ἰταλίας ἔχουσι δημοσιευθῇ, τὴν γνωρίζει τις πρὶν ἢ τὴν ἰδῇ καὶ ὠφίσταται ἀκουσίως τὴν ἐπίδρασιν ἐκείνων, ὅσοι τὴν εἶδον πρότερον καὶ τὴν περιέγραψαν. Ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ, ὃν ὑπὲρ αὐτῆς αἰσθάνεται, ὑπάρχει πάντοτε μέγα μέρος ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἀνάμνησιν ἢ τὴν μίμησιν. Κατὰ τοὺς χρό-

νους ὅμως τοῦ de Brosse, ὅτε ἦσαν σπανιώτερα τὰ ταξείδια, ἠδυνήθη ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος νὰ ἀφιερωθῇ μᾶλλον εἰς τὰ ἰδικὰ του συναίσθηματα, αἱ δὲ ἐντυπώσεις του εἶναι ὅλως προσωπικαὶ καὶ ἀνεπίδραστοι. Δὲν μᾶς διηγείται παρὰ ὅ,τι αὐτὸς ἠσθάνθη καὶ ὅπως τὸ ἠσθάνθη, ἡ δὲ ἀρετὴ αὕτη κατήντησε τόσον σπανία παρὰ τοῖς περιηγηταῖς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὥστε εὐχαριστούμεθα πολὺ ἀνευρίσκοντες αὐτὴν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ de Brosse. Ὁ κυριώτατος ὅμως λόγος δι' ὃν μᾶς τέρπει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον, εἶναι ὅτι μᾶς περιγράφει μίαν κοινωνίαν πολὺ περιεργον καὶ ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει πλέον. Ἡ Ἰταλία τὴν ὁποίαν εἶδε καὶ εἶδε μάλιστα τόσον καλῶς, οὐδαμῶς ὁμοιάζει πρὸς τὴν Ἰταλίαν τὴν ὁποίαν ἡμεῖς τῶρα βλέπομεν. Εἶναι ἡ Ἰταλία τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, μᾶς δεικνύει δὲ κατὰ τρόπον τῷ ὄντι ἐκπληκτικὸν πῶς ἡ Ἰταλία ἐκεῖνη ἔζησεν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1740 τὴν ἐπισκέφθη, δὲν εἶχε πλέον οὔτε μεγάλους συγγραφεῖς οὔτε μεγάλους καλλιτέχνας, πᾶσαι δὲ αἱ τέχναι, πλὴν τῆς μουσικῆς, εὐρίσκοντο εἰς πλήρη παρακμὴν, χωρὶς οἱ Ἰταλοὶ νὰ μεριμνῶσι πολὺ διὰ τὴν κατάστασιν ταύτην. Ἡ Ἰταλία ἀνεπαύετο ἐν ἱλαρᾷ ἀπραξίᾳ ἀπὸ τῆς μακρᾶς αὐτῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, ἀπὸ τῆς πυρετώδους ἐκείνης καὶ ἀδικόπου ἐνεργείας καὶ ἐξευρέσεως, ἥτις τὴν κατεπόνει ἀπὸ τοῦ Δάντου μέχρι τοῦ Γιόττου. Αἱ φροντίδες τοῦ βίου τοῦ πολιτικοῦ δὲν εἶχον ἀκόμη ἀρυνισθῇ παρ' αὐτῇ οὐδ' ἐφραντάζετο ἀκόμη νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἢ νὰ ὀνειροπολήσῃ τὴν ἐνότητά της. Ἐστεργε τὰ παρόντα, ἥτο εὐτυχῆς ζωᾷ μόνον, παρεδίδοτο δὲ μετὰ χαρᾶς εἰς τὰς τέρψεις τοῦ βίου καὶ τὴν ἀφροντισίαν. Οἱ ἡγεμονίσκοι μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο πολιτικῶς διαμεμοιρασμένη κατεστρέφοντο δαπανῶντες ἀφειδῶς εἰς συντήρησιν πολυτελῶν αὐλῶν, αἱ δὲ ὑφιστάμεναι ἀκόμη δημοκρατία οὐδεμίαν ἄλλην πολιτικὴν ἀσχολίαν εἶχον ἢ νὰ ἐπινοῶσι νέας ἐκάστοτε διασκευάσεις. Τοιαύτην εἶδε τὴν Ἰταλίαν καὶ τοιαύτην περιέγραψεν αὐτὴν ὁ de Brosse, ὁ δὲ Στένδαλ, ὅστις τόσον καλῶς τὴν ἐγνώριζεν, ὁμολογεῖ περὶ αὐτοῦ ὅτι «οὐδεὶς ξένος εἶδεν οὐδὲ ἔκρινε τὴν Ἰταλίαν καλὸν τοῦ de Brosse οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτόν». Τὴν ἀντέγραψε δὲ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ, τὴν θέτει ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μας μετὰ τὰ παράξενά της ἦθη καὶ τὰς παραδόξους ἀντιθέσεις της, τοὺς ἀββάδες της μετὰ τὰ κόκκινα τακούνια «οἵτινες ἐν δημοσίῳ θεάματι καὶ ἐνώπιον τεσσάρων χιλιάδων ἀνθρώπων ἀφίνουσι νὰ τοὺς κτυπῶσιν εἰς τὴν μύτην μετὰ τὸ ῥιπίδιον περιβόητον ἐταίρι», τὰς καλογραίας της αἱ ὁποῖαι μαχαίρωνονται χάριν ἐνὸς ἐρωμένου, τὰς ἐντίμους κυρίας της τὰς ὁποίας παρακολουθεῖ πάντοτε ὁ τακτικὸς συνοδὸς των «ἀπὸ τόσον πλησίον, ὥστε οὐδὲ κλωστή δύναται νὰ χωρήσῃ ἀναμεταξύ των», τοὺς ἄρχοντάς της «τοὺς τεθαμμένους ἐντὸς μιᾶς φρενάκης ὑπερβαίνουσας πᾶν μέτρον καὶ πᾶσαν πιθανότητα», τοὺς ἀξιωματικούς της τοὺς τόσον καλοσυνδεδυμένους καὶ τόσον κομψοὺς «οἱ

Ἡ ΖΩΗ ΕΝ ΕΠΑΡΧΙΑΙ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ὅποιοι ὁμως δὲν εἶδον ἄλλα πυρὰ παρὰ τὰ τοῦ Ἀ-
γίου Ἰωάννου», τὰ θεάτρά της, ὅπου βλέπει τις
περισσότερους καλογήρους παρὰ εἰς τὰς λιτανείας
καὶ ὅπου, κατὰ τὰ διαλείμματα, αἱ μεγάλαι κυ-
ριαί περιφέρουσι δίσκον διὰ τὸ ἔλαιον τῆς ἐνοριακῆς
τῶν ἐκκλησίας, τὰ μοναστήριά της «ὅπου αἱ κα-
λογαίαι κάμνουσι τρόπον, ὥστε νὰ διακρίνηται ἡ
εὐμορφία των, δι' ἐνὸς μικροῦ καὶ κομποῦ κεφαλο-
δέσμου, ἐνὸς καλῶς ἐφηρμοσμένου φορέματος ἀφί-
νοντος τὸν λαιμὸν καὶ τοὺς ὤμους γυμνοῦς, ἀπα-
ράλλακτα ὅπως κάμνουσιν αἱ ἡθοποιοὶ εἰς τὸ θέα-
τρον». Ἀλλαχοῦ μᾶς περιγράφει τὴν παπικὴν Ῥώ-
μην κατὰ τὰς παραχὰς καὶ τὰς ραδιουργίας τῆς
ἐκλογῆς ἐνὸς Πάπα ἢ τὴν Νεάπολιν μὲ τοὺς Λα-
ξαγιέλλους της «τὸν ἀπαισιώτατον συρφετόν, τὴν
ἀηδεστάτην ψώραν, ἣτις ἔχει ποτὲ ἐρπύση ἐπὶ τῆς
ἐπιφανείας τῆς γῆς» ἢ τὴν Βενετίαν καὶ τὰς πα-
ραφροσύνας τῶν ἀπόκρεῶν της αἱ ὅποιαι διαρκοῦσιν
ἐπὶ ἕξ μῆνας «καὶ καθ' ἃς δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος
ἐξερχόμενος ἄνευ προσωπίδος, οὔτε τοῦ Πάπα ὁ
νοῦντσιος οὔτε ὁ φύλαξ τῶν Καπουκίνων». Ὁλος
ὁ παράξενος ἐκεῖνος κόσμος, ὅταν ἀναγινώσκωμεν
τὰς ἐπιστολάς τοῦ προέδρου de Broses, παρέρ-
χεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ὡς μία παράκοπος
ὄπτασις. Διὰ νὰ τὸν ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ τὸν κα-
ταλάβωμεν κάλλιον, ἃς τὸν τοποθετήσωμεν ἐντὸς
τῶν παλατίων ἐκεῖνων, περὶ ὧν ἐλέγομεν, ἐντὸς τῶν
ἐκκλησιῶν, πλησίον εἰς τὰς κρήνας ἐκεῖνας, ἀναμέ-
σον τῶν ἀγαλμάτων, ἃς ἵδρυσαν οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ
ὀπαδοὶ τοῦ Βαρνίνη. Ἐκεῖνο τὸ περίμεσον ἀρμόζει
εἰς αὐτόν· ἐκεῖ καὶ αὐτὸς θὰ μᾶς φανῇ ζωντανώτε-
ρος καὶ εἰς τὰ νεκρὰ ἐκεῖνα καὶ ἀπηρχαιωμένου
πλέον συρμοῦ μνημεῖα θὰ δώσῃ ὀλίγην ζωήν.

Τὰ πάντα ἡλλαξαν σήμερον, ἡ δὲ Ῥώμη εἶναι
καὶ πάλιν ἐν τῷ ἀνακαινίζεσθαι — ἂν διὰ τὸ καλὸν
της καὶ πρὸς δόξαν της, βραδύτερον θὰ γνωσθῇ. —
Ὅπως δὴ ποτε τώρα ἐρρίφθη εἰς τὸν θορυβώδη βίον
τῆς πολιτικῆς. Ἡ πόλις τῶν Καيسάρων καὶ τῶν
Παπῶν ἔγινεν ἡ πρωτεύουσα ἐνὸς μεγάλου νεωτέ-
ρου Κράτους. Πρέπει νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπειάς.
Διὰ νὰ προσαρμόσῃ δὲ αὐτὴν πρὸς τὴν νέαν της
κατάστασιν, κατεδαφίζουσι τὰς παλαιὰς συνοικίας,
ἀνοίγουσιν ὁδοὺς, κτίζουσιν οἰκίας μεγάλας, ἀλλ' ἀ-
τέχνους. Ἀπὸ τοῦδε εἶναι δύσκολον νὰ εὔρῃ τις
πλέον ἐν Ῥώμῃ τὴν ἡσυχίαν ἐκείνην καὶ τὴν ἀπο-
μόνωσιν, ὅπερ ἀπετέλει ἄλλοτε τὴν κυριωτάτην
τέρψιν τῆς ἐκεῖ διατριβῆς. Ὅσημέραι ἡ πόλις ἀπο-
βάλλει τὴν ἰδιορρυθμίαν της καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι
σὺν τῷ χρόνῳ τὸ κακὸν θὰ χειροτερεύσῃ. Ὅσοι
θέλουσιν ἀκόμη νὰ ἀναπνεύσωσι τὸ ἄρωμα τοῦ
παρελθόντος καὶ νὰ ἴδωσι τὴν Ῥώμην πρὶν ἢ γίνῃ
ὀριστικῶς μία μεγάλη πόλις ὁμοία πρὸς πάσας τὰς
ἄλλας, πρέπει νὰ σπεύσωσιν.

Σ. Κ. Σ.

G. Boislien

Πονηρὰ ἐπῆλθον ἡμέραι. Ὅλοι αἱ μουσικαὶ τοῦ
Κράτους διαλύονται χάριν οἰκονομίας. Τὸ κακὸν αἰσθη-
τότερον ἀποβαίνει εἰς τὰς ἐπαρχίας, εἰς τὰς πρωτεύου-
σας τῶν νομῶν ὅσαι ἐναννουρίζοντο δις ἢ τρίς τῆς
ἐβδομάδος ὑπὸ τῶν ἡχῶν τῶν ὀρειχαλκίων ὀργάνων
τῆς μουσικῆς τοῦ συντάγματος. Ὅσοι δὲν ἔζησαν εἰς
ἐπαρχίαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, δὲν δύνανται νὰ ἐννοή-
σουν τὸ προσγινόμενον ἀδίκημα ὑπὸ τῆς ἀπηνόου οἰκο-
νομικῆς ἀνάγκης τοῦ ἔθνους. Ἀτυχεῖς ἐπαρχιωταί,
δι' ἡμᾶς πλέον ἀπέπτῃ πᾶσα καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυσις,
πᾶσα εὐφρόσυτος κοινωνικὴ συγκέντρωσις, ἕξ ἧς τόσῃ
ἀνακούφισιν ἤρθετο ἡ ὀνηρὰ καὶ μονότονος ἐπαρχιακὴ
ζωὴ μας. Πόσῃ ἱστορίαν ἀνετίξεως κατέχει ἡ κλα-
σικὴ μουσικὴ τοῦ Συντάγματος μας, πόσας ἀναμνήσεις
διεγείρει! Τί ὑπεφέραμεν ἕως οὔτου νὰ τὴν ἴδωμεν
μεταξὺ μας, ἐμπεδουμένην βαθμηδὸν καὶ καθισταμένην
ἐπὶ τέλους ἀναπόφευκτον ἀνάγκην αὐτῆς τῆς ὑπάρ-
ξεώς μας, καὶ σήμερον τὸ ἰδανικόν μας αὐτό, οὔτως
εἰπεῖν, δι' ὃ ἄνευ ὑπερβολῆς ἀπεδεχόμεθα τὴν ζωὴν
καὶ τοὺς ἀγῶνάς της, ἐπιεικέστερον, ἀνεκτικώτερον.
Πρὸ τοῦ ἀναποφεύκτου αὐτοῦ ἀδικήματος, πρὸ τῆς
πικρᾶς αὐτῆς δυστυχίας, ἔλθετε λοιπὸν μετ' ἐμοῦ,
φίλοι συνεπαρχιωταί, ἵνα δι' ἐνὸς ἐπιβαλλομένου μνη-
μοσύνου ἐνώσωμεν τὰς δεήσεις μας ὑπὲρ τῆς αἰωνίας
ἀναπαύσεως τῶν γλυκυτάτων ἀναμνήσεων τῆς μουσικῆς
τοῦ Συντάγματος μας. Θὰ εἶνε ἡ μόνη παρηγορία,
ἡ δυναμένη νὰ ἐπιχύσῃ ὀλίγον βάλαμον ἐπὶ τῆς με-
γάλῃς θλίψεως ὧν μας.

Τίς θὰ τὸ πιστεύσῃ ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ' ἣν οἱ
πατέρες μας οὐδεμίαν ἡσθάνοντο ἀνάγκην μουσικῆς
ἀπολαύσεως, ἣν ἀποστεροῦμενοι νῦν ἡμεῖς ἐπιστελλόμενοι
εἰς τὰς στήλας τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων συγκινη-
τικὰς ἀνταποκρίσεις, ὁμοθυμῶς διαμαρτυρόμενοι, ὅτι
γινόμεθα θύματα τυραννικῶν νομοσχεδίων, ψηφισμέ-
νων ὑπ' ἀνθρώπων οὐδεμίαν ἰδέαν ἐχόντων περὶ μου-
σικῆς, ὡς μόνου μέσου ἐξευγενίσεως τῆς ἀνθρωπίνης
ψυχῆς; Καὶ ὅμως αὐτὸ τοῦλάχιστον διδάσκει ἡ ἱστο-
ρία. Πρὸ εἰκοσιπέντε ἀκόμη ἐτῶν τὸ ὀλιγώτερον, ὑπῆρ-
ξαν ἄνθρωποι παρ' ἡμῖν, οἵτινες εἰς τὸ πρῶτον ἀνά-
κρουσμα τῆς πρωτοφανοῦς τότε μουσικῆς, ἔστρεψαν
τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀπορήσαντες πῶς
ἐνῶ οὔτος ἐξηπλοῦτο διαυγῆς καὶ γλυκύτατος, ἐμπο-
υ μ. π. οὐ ν. ι. ζ. ε. ν., καὶ οἵτινες ἐννοήσαντες ἐπὶ τέλους
πόθεν προήρχοντο αἱ ἀκατάληπτοι αὐταὶ βρονταί, ἐξή-
πλωσαν ἡρέμα τὰς καπνότητας καὶ τὰ χράμια τῶν πέριξ
τῶν ἀνακρουόντων μουσικῶν, ἐκάθισαν ἐπ' αὐτῶν οἰ-
κογενειακῶς διπλοπόδι, ἀφελέντες εἰς πλήρη προσοχὴν
καὶ ἀφωρίαν κατὰ τὴν πρώτην μουσικὴν των ἀπόλαυσιν.
Καὶ ὑπῆρξεν ἀκόμη ἄνθρωποι, ἕξ ἡμῶν τῶν τοσούτου
καταπληκτικῶς ἐχόντων ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα τῆς
μουσικῆς, οἵτινες, ὅταν εἶδον ἀποβιβασθέντας εἰς τὴν
γῆν των ἕκ τινος προσωρισμένου ἀγγλικοῦ σκάφους,
ὁμίλους ἐρυθροφόρων Ἀγγλῶν μὲ τὰ ὀρειχαλκίνα ὀρ-
γανα ὑπὸ μάλης, καὶ τὰ σιδηρὰ ἀναλόγια ἀνὰ χεῖρας,
ἐφαντάσθησαν ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐφήρμοζεν ἐμπράκτως τὰς
περὶ κατοχῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ιδέας καὶ ἀξιώ-
σεις της, ἐκλαβόντες ἀπλούστατα ὡς πολεμικὰς συ-
σκευὰς τὰ μουσικὰ ὄργανα! Καὶ δὲν εἶνε μακρὰν
προσέτι ὁ χρόνος, καθ' ὃν τὸ ὥραϊον φῶλόν μας, ἂν
ἤθελε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὰς τακτικὰς ἀνακρούσεις τῆς